

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-83.1-18>

УДК 811.111'276.6:61

Колос Ю.З.

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ АНГЛОМОВНИХ ІНСТРУКЦІЙ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Анотація. У статті проаналізовано особливості перекладу термінів англomовних інструкцій, розрахованих як на широкого читача, так і на вузьке коло фахівців. Розглянуто поняття інструкції, її комунікативне завдання. З'ясовано, що жанр інструкції знаходиться на периферії офіційно-ділового стилю й містить риси наукового, публіцистичного розмовного і рекламного дискурсів. Розглянуто підходи до класифікації інструкцій, вимоги до текстів інструкцій, закріплені в діючих стандартах України, що стосуються термінології. У результаті проведеного кількісного аналізу віднайдених методом суцільної вибірки термінів встановлено, що тексти обох інструкцій однаково насичені термінологією, проте, термінологія в медичному тексті більш розмаїта. Розглянуто будову термінів, способи їхнього перекладу та використані лексичні трансформації.

Ключові слова: термін, інструкція, жанр, переклад, лексична трансформація.

Kolos Yuliia

National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"

PECULIARITIES OF TRANSLATION OF THE ENGLISH MANUALS TERMS INTO UKRAINIAN

Summary. The article deals with the peculiarities of translation of terms found in English instructions, intended for both road readers and narrow circle of specialists. The concept of instruction and its communicative task were defined. It has been found out that the instruction genre is located on the periphery of the official business style and contains features of scientific, publicistic, conversational and advertising discourses. Approaches to classification of instructions and the requirements to their texts, fixed in the current standards of Ukraine and concerning terminology, are considered. As a result of the quantitative analysis of the terms, which were found by the continuous sampling method, it was found that the texts of both instructions are equally saturated with terminology, however, the terminology in the medical text is more diverse. The structure of terms, ways of their translation and lexical transformations were studied. Analyzing the terms found in the text of the medical instruction, it turned out that: general scientific and technical terms constitute 16% of all the found terms, highly specialized terms – 20%, and industry terms – 64%. In the last group of terms, the terms from the following fields were met: medicine (86%), biology (5%), jurisprudence (3%), physics (3%), pharmacy (2%), and chemistry (1%). According to the structure, the terms in the texts of the studied instructions were divided into simple, complex terms and phrases. The last group of terms is the most difficult to translate. Frequent were phrases formed by models N1 + N2 and (N + Part.II) + N. The most frequent ways of translating lexical units in the investigated texts were: vocabulary, choice of the translation variant of ambiguous word, transcoding, calculating, contextual replacement, antonymic and descriptive translation. The share of descriptive translation was much lower than other means of translation, which testifies to the sufficient number of lexical and grammatical equivalents in the Ukrainian language. Among the lexical transformations used in the translation, examples of the following were found: word deletion, word addition, word generalization, word specification.

Keywords: term, instruction, genre, translation, lexical transformation.

Постановка проблеми. Постійний розвиток науки та техніки зумовлює появу нової продукції в усіх галузях людської діяльності. Процеси глобалізації та поглиблення міжнародного обміну товарами й послугами викликає необхідність перекладу різноманітної супровідної документації до таких продуктів. Не дивлячись на те, що жанр інструкції виник давно і його було стандартизовано рядом нормативних документів, він постійно розвивається, про що свідчать роботи сучасних лінгвістів. Із перекладом інструкцій пов'язано чимало проблемних питань, що зумовлені їхніми лексико-стилістичними та граматичними особливостями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інформацію про особливості жанру інструкції та їхнього перекладу знаходимо у працях І.С. Алексеевої, Ф.С. Бацевича, А.В. Бодмана, Є.В. Шапкіної, С.А. Канацука, В.І. Карабана, Н.А. Карабань,

Т.А. Пастернак, Т.В. Радзівської, Л.В. Рехтіна та ін. Питанням термінології й перекладу термінів присвятили свої роботи В.І. Карабан, Т.Р. Кияк, А.Я. Коваленко, С.В. Овсейчик та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Інструктивні тексти бувають різних видів. В інструктивному тексті кваліфікація адресата напряма залежить від особливостей і складності продукту: користувачем може бути спеціаліст (працівники, інженери, що будуть його використовувати чи обслуговувати) або неспеціаліст – широке коло споживачів. Незважаючи на велику кількість праць, присвячених дослідженню термінології та її перекладу, особливості перекладу англomовної термінології в інструктивних текстах українською досліджено недостатньо.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є проаналізувати англomовні інструк-

ції, призначені для вузьких фахівців і розраховані на широке коло користувачів, та з'ясувати їхні відмінності в аспекті вживання термінів і особливості вибору їхніх українських відповідників, зокрема, застосовані лексичні трансформації та способи перекладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Жанр інструкції виокремився давно, має свою спеціалізацію та перегукується з іншими мовленнєвими жанрами. Загалом інструкцію можна охарактеризувати як офіційно-діловий документ технічного змісту [6]. Інструктивний дискурс є результатом усної й письмової комунікативної взаємодії учасників, направленої на ознайомлення з правилами будови та безпечної експлуатації агрегатів та пристроїв. Особливий зв'язок комунікантів – відправника повідомлення й адресата – формується на основі різниці наявних у них обсягів знань про певний предмет.

Жанр інструкції знаходиться на периферії офіційно-ділового стилю й містить риси *наукового* (науково-технічна інформація про пристрій), *публіцистичного* (функція впливу на масового адресата), а в сучасних посібниках користувача – *розмовного* (інтимізація спілкування, подання інформації у формі дружніх порад) і *рекламного* (презентація фірми-виробника, інформація про переваги товару, запрошення до подальшого співробітництва) дискурсів [6, с. 98].

У стандарті ДСТУ 3017:2015 інструкцію віднесено до офіційних видань. *Інструкція* – нормативно-інструктивне видання, що містить настанови, які ґрунтовно визначають правила правового регулювання в будь-якій сфері діяльності, порядок виконання певного виду робіт або правила користування виробами, послугами тощо [3, с. 11]. І.С. Алексеева виділяє такі види інструкцій: інструкції користувача до товарів (побутових приладів, продуктів харчування, транспортних засобів тощо), анотація до медикаментів, відомча інструкція (правила заповнення документів, поведінки клієнтів: митна декларація, пожежна інструкція і ін.), посадова інструкція (правила поведінки працівника на певній посаді) [1, с. 117]. Сучасні тексти віддаляються від науково-методичного стилю традиційних інструкцій і наближаються до науково-популярного стилю. Комунікативна характеристика інструктивних текстів на сучасному етапі розвитку свідчить про включення рис особистісно-орієнтованої комунікації в статусно-орієнтовану комунікацію інституціонального за своєю природою дискурсу інструкцій [4].

Оскільки реципієнтом деяких інструкцій часто є не підготовлені дорослі читачі, які не мають спеціальної професійної підготовки, у них не має бути вузькоспеціальних термінів, мова має бути зрозумілою будь-якому читачеві. Прикладами інструкцій, які розраховані, перш за все, на професіоналів зі спеціальною підготовкою, є інструкції до лікарських засобів та спеціалізованого обладнання.

У структурі інструкцій превалює когнітивна інформація. Вона містить відомості про роботу приладів, дію ліків, діяльність організації тощо. Тут зустрічаються терміни з різних галузей знань (технічні, медичні, економічні), спеціальна лексика з різних сфер діяльності. У результа-

ті популяризації науки й призначення інструкцій для все більш широкого кола користувачів частка загальноновживаної лексики у них зростає, а наукової знижується.

У міжнародному стандарті ГОСТ 2.105-95, який діє в Україні, описано загальні вимоги до текстів конструкторської документації. Зокрема, вони такі: у документі слід застосовувати науково-технічні терміни, їхні позначення й визначення, установлені відповідними стандартами, а за відсутності – загальноприйняті в науково-технічній літературі; у тексті документа не дозволяється: застосовувати звороти розмовної мови, техніцизми, професіоналізми; використовувати для одного й того ж поняття різні науково-технічні терміни (синоніми), а також іноземні слова й терміни за наявності рівнозначних слів і термінів у мові перекладу; застосовувати довільні словотвори [2].

За адресатом інструкції можна поділити на два класи: 1) розраховані на широке коло користувачів та 2) розраховані на вузьке коло фахівців. Було проаналізовано тексти двох англійських інструкцій: медичної інструкції з використання резорбуючої колагенової мембрани для стоматологічної хірургії та інструкції з експлуатації кондиціонера повітря, а також їхні переклади українською. Методом суцільної вибірки у текстах обох інструкцій було знайдено терміни (124 та 387 відповідно). Кількісний аналіз знайдених термінів показав наступне: тексти обох інструкцій однаково насичені термінологією. І в першому, і в другому тексті частка вживань термінів у загальному тексті (з повторами) становить близько 30 % (32,15 та 34,76 % відповідно). Проте, медичний текст містить більшу кількість термінів без повторів, термінологія в ньому більш розмаїта, тоді як у тексті інструкції до побутового приладу загалом термінів менше, вживається більше повторів раніше введених слів.

Усі терміни можна поділити на три великі групи: загальнонаукові та загальнотехнічні, галузеві та вузькоспеціальні [7]. Визначення виду терміну допомагає знайти його правильний еквівалент та не припуститися помилки, що може виникнути внаслідок омонімії термінів. Зокрема, проаналізувавши терміни, знайдені в тексті медичної інструкції, виявилось, що їхній розподіл за вказаними вище типами наступний. До **вузькоспеціальних термінів** ми віднесли лексеми, що функціонують лише у вузькій галузі стоматологічної хірургії та імплантології: *resorbable collagen membrane* – резорбуюча колагенова мембрана, *guided bone regeneration* – направлена регенерація кісток, *extraction socket* – постекстракційна зубна лунка, *alveolar ridge reconstruction* – відновлення альвеолярного гребеня тощо. Серед **галузових термінів** зустрічалися лексеми з таких галузей: медицина: *sterile* – стерильний, *non-pyrogenic* – апірогенний тощо; біологія: *collagen membrane matrix* – колагеновий матрикс мембрани; фармація: *chlorhexidine gluconate* – глюконат хлоргексидину, *Peridex* – *Peridex*; фізика: *gamma irradiation* – гамма-опромінювання, *humidity* – вологість; хімія: *saline solution* – сольовий розчин; юриспруденція: *federal (USA) law* – федеральний закон (США), *order* – припис. Терміни з юридич-

ної галузі зустрічаються загалом у заключній частині інструкцій, де йдеться про гарантію та відповідальність сторін. До **загальнонаукових та загальнотехнічних термінів**, що зустрічалися в тексті інструкції, відносяться такі слова: *instrument* – інструменти, *ceramic material* – керамічний матеріал, *defect* – дефект, *loading* – навантаження.

За будовою у текстах досліджуваних інструкцій зустрічалися прості терміни: *installer* – сертифікований фахівець з монтажу, *warranty* – гарантія, *label* – шильдик; складні терміни: *non-pyrogenic* – апірогенний, *bioresorbable* – біорозкладний, *cystectomy* – цистектомія, *anticoagulant* – антикоагулянт; терміни-словосполучення: *operation indication lamp* – світлові індикатори функцій, *indoor unit* – внутрішній блок, *extension cord* – подовжувач, *electrical safety* – електробезпека тощо. Остання група термінів є найскладнішою для перекладу. Частотними є словосполучення, утворені за моделлю **N1+N2** (іменник та іменник). Ці терміни були перекладені одним із наступних способів (за В.І. Карабаном [5, с. 387]): 1) складним терміном, де український відповідник N2 виступає у формі родового відмінку постпозитивним означенням до відповідника N1. Таким чином було перекладено терміни *auto restart function* – функція автоматичного перезапуску, *sleep mode* – режим сну, *dehumidification operation* – режим дегідратації, тощо; 2) складним терміном, де відповідником N1 виступає прикметник. У нашому випадку це такі терміни: *power plug* – мережна вилка, *extraction socket* – постекстракційна зубна лунка, *heat pump* – тепловий насос тощо; 3) складним терміном, де український відповідник іменника N1 є прикладкою: *gamma irradiation* – гамма-випромінювання, *split type* – спліт-система; 4) складним терміном, де N1 трансформується в прийменниково-іменникове словосполучення: *intraoral tissue* – тканина в ротовій порожнині, *temperature limitation* – обмеження за температурою.

Було виявлено **багаточленні атрибутивні словосполучення**, наприклад: *collagen membrane matrix*, *alveolar ridge reconstruction*, *precision refrigeration system*. У словосполученні *precision refrigeration system* головним компонентом буде словосполучення *refrigeration system* – система охолодження. Залишається тільки додати означувальний компонент *precision* – прецизійний. Отримаємо: *прецизійна охолоджувальна система*. Аналогічно перекладемо решту словосполучень: *collagen membrane matrix* – колагеновий матрикс мембрани, *alveolar ridge reconstruction* – відновлення альвеолярного гребеня.

Терміни моделі **(N+Part.I)+N**, у нашому випадку: *energy-saving mode*, *temperature setting button*, *time setting button*, *room temperature checking button*. Другий компонент було перекладено іменником, а перший компонент – одним із наступних способів: 1) складним прикметником, наприклад: *energy-saving mode* – енергозберігаючий режим; 2) родовим відмінком іменника, наприклад: *temperature setting button* – кнопка встановлення температури, *time setting button* – кнопка встановлення таймера, *room temperature checking button* – кнопка індикації температури в приміщенні. Терміни моделі

(N+Part.II)+N, у нашому випадку: *cotton-tipped applicator*. Другий компонент було перекладено іменником, а перший компонент – означувальним прийменниково-іменниковим словосполученням: *cotton-tipped* – із ватним наконечником. Увесь термін було перекладено: *аплікатор із ватним наконечником*.

Прикладами **одноеквівалентних** термінів, віднайдених нами у текстах інструкцій є: *gamma irradiation* – гамма-опромінювання, *bioresorbable* – біорозкладний, *implant* – імплантат, *extension cord* – подовжувач.

Проте більшість термінів мають більше одного словникового відповідника, для вибору правильного **варіативного відповідника** потрібно врахувати контекст та галузь, то якої повинен належати термін. Наприклад:

...– *clinically significant renal, hepatic, cardiac, endocrine, hematologic, autoimmune or systemic disease, which in the physician's judgment, will prevent safe implantation or likely healing*. Термін *heal* у медицині має два значення: *лікувати* та *гоїти*. Оскільки в інструкції описується використання виробу (колагенової мембрани) при стоматологічних операціях та імплантації, то кращим варіантом із наявних буде слово *загоювання* (рани після операції).

У досліджуваних текстах виявлено такі приклади **транскодування**: *defect* – дефект (транслітерування), *matrix* – матрикс (змішане транскодування), *sterile* – стерильний, *cystectomy* – цистектомія (адаптивне транскодування).

За допомогою **калькування** було перекладено терміни: *self-diagnosis* – самодіагностика, *resorbable collagen membrane* – резорбуюча колагенова мембрана, *deminerIALIZED bone matrix* – демінералізований кістковий матрикс.

Деякі терміни, для яких не було прямих відповідників, були перекладені **описово**, наприклад: *retained teeth* – молочні зуби, які вчасно не випали; *coronal scaling* – видалення зубного каменю з коронкової частини зуба; *subgingival scaling* – зняття каменю під яснами.

Контекстуальну заміну було застосовано до термінів: *owner's manual* – інструкція з експлуатації. **Антонімічний переклад** спостерігаємо у наступному прикладі: *LCD LUMINOSITY BUTTON(OPTIONAL)*. Переклад: **КНОПКА ВІДКЛЮЧЕННЯ ДИСПЛЕЮ (ОПЦІЯ)**.

Серед лексичних трансформацій, застосованих при перекладі, було помічено: **вилучення слова**: *dehiscence defect* – дегісценція, *replacement work* – заміна; **додавання слова**: *autologous bone* – аутогенна кісткова тканина; **генералізацію значення слова**: *authorized service technician* – кваліфікований технічний персонал; **конкретизацію значення слова**: *authorized personnel* – кваліфікований фахівець.

Висновки з проведеного дослідження. У результаті аналізу було з'ясовано, що тексти медичних інструкцій важчі для сприймання, оскільки містять більш розмаїту термінологію. За будовою у текстах досліджуваних інструкцій зустрічалися прості, складні терміни та терміни-словосполучення. Частка описового перекладу термінів була значно нижчою за інші способи перекладу, що свідчить про достатню кількість лексико-граматичних відповідників української мови.

Список літератури:

1. Алексеева И.С. Профессиональное обучение переводчика. Учебное пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей. Санкт-Петербург, 2000. 192 с.
2. ГОСТ 2.105-95. Единая система конструкторской документации. Общие требования к текстовым документам, 1996. 28 с.
3. ДСТУ 3017:2015. Інформація та документація. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять. Київ, 2016. 38 с.
4. Канащук С.А. Инструктивный дискурс IT корпораций: социолингвистический аспект : автореферат дис. ... кандидата филологических наук : 10.02.01. Томск, 2012. 23 с.
5. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця, 2004. 576 с.
6. Карабань Н.А. Речевой жанр инструкции. *Известия Волгоградского государственного технического университета*. 2008. Т. 7. № 5. С. 96–98.
7. Коваленко А.Я. Науково-технічний переклад. 2-е вид., виправл. Тернопіль, 2004. 284 с.

References:

1. Alekseeva I.S. (2000). Professional'noe obuchenie perevodchika [Translator's Professional training]. St. Petersburg: Institut inostrannykh yazykov, 192 p.
2. GOST 2.105-95. Edinaya sistema konstruktorskoy dokumentatsii. Obshchie trebovaniya k tekstovym dokumentam [Unified system for design documentation. General requirements for textual documents], 1996. 28 p.
3. DSTU 3017:2015. Informatsiya ta dokumentatsiya. Vydannya. Osnovni vydy. Terminy ta vyznachennya ponyat' [Information and documentation. Documents. The main types. Terms and definitions]. Kyiv, 2016. 38 p.
4. Kanashchuk S.A. (2012). Instruktivnyy diskurs IT korporatsiy: sotsiolingvisticheskiy aspekt [Instructive Discourse of IT Corporations: Sociolinguistic Aspect] (PhD Thesis). Tomsk: Nats. issled. Tom. gos. un-t, 23 p.
5. Karaban, V.I. (2004). Pereklad anhliys'koyi naukovoyi i tekhnichnoyi literatury. Hramatychni trudnoshchi, leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni problemy [English technical and scientific literature translation]. Vinnytsya: Nova knyha, 576 p.
6. Karaban' N.A. (2008). Rechevoy zhanr instruksii [Speech genre of instruction]. *Izvestiya Volgogradskogo gosudarstvennogo tekhnicheskogo universiteta*, vol. 7(5), pp. 96–98.
7. Kovalenko A.Ya. (2004). Naukovo-tekhnichnyy pereklad [Scientific and technical translation]. Ternopil': Vydavnytstvo Karpyuka, 284 p.